

Inleiding

Naar aanleiding van de herinrichting van het parkdomein Keizersberg te Leuven, achtte het agentschap Ruimte en Erfgoed, Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid een archeologische opgraving noodzakelijk. In het park van de Keizersberg wordt een nieuwe toegangsweg voor voetgangers aangelegd. Deze volgt binnen de abdijmuren het historische tracé van de holle weg 'de Wolvengang'. Verder wordt rond de Keizersberg de weginfrastructuur heraangelegd in de zone van de Wolvengang, Achter de latten en de Burchtsraat, waarbij een deel van de heuvelflank afgegraven wordt. Dit archeologische onderzoek werd op 26 mei, 7 juni en 4 juli door het archeologische projectbureau ARON bvba uit Sint-Truiden uitgevoerd, in opdracht van de stad Leuven.

Fig. 1: Kaart van België met aanduiding van het onderzoeksgebied. (Bron: NGI 2011)

1. Het onderzoeksgebied

1.1 Algemene situering

De Keizersberg (TAW 52 m) situeert zich aan de noordrand van de Leuvense binnenstad en maakt deel uit van de zuidelijke heuvels van het Hageland die de stad ten noorden, van west naar oost, omringen en gekenmerkt zijn door steile hellingen en plateauvormige heuveltoppen. De Keizersberg heeft een oppervlakte van ruim 8 hectare en domineert het Leuvense stadslandschap. Het gebied (Fig. 2) wordt in het noorden begrensd door de Lüdenschheidsingel. Stadinwaarts bevindt zich een zeer sterke afhelling, die in het oosten onderbroken wordt door het wandelpad "Tramweg". In het oosten wordt de heuvel omsloten door het Engels Plein, de Wolvengang en Achter de Latten, ten zuiden door de Burchtstraat en ten westen door de Mechelsestraat.

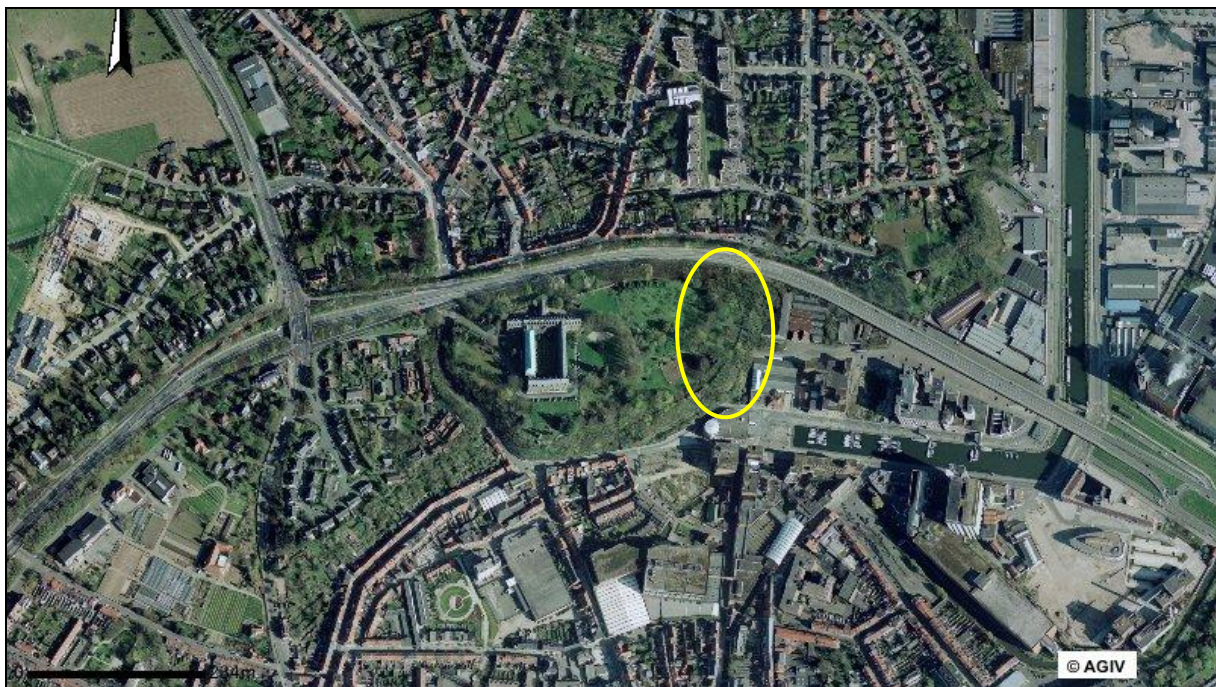

Fig.2: Kleurenorthofoto met aanduiding van het onderzoeksgebied (geel). Schaal 1:7.500 (Bron: AGIV).

Het onderzoeksgebied bevindt zich in het oostelijke deel van de Keizersberg, de zogenaamde Wolvenberg. Bodemkundig (Fig. 3) wordt deze zone aangeduid als een kunstmatige, zijnde een door bewoning verstoorde bodem (OB). Langsheen de zuidoost-helling van de heuvel zijn nog sporen zichtbaar van zand- en zandsteengroeves. Waarschijnlijk werd de ijzerzandsteen waarmee de funderingen van gebouwen van de burcht en/of commanderie gebouwd werden, in deze groeves ontgonnen.

Ten noorden van de stad komen verschillende gronden voor, oa. een Edx, zijnde een zwak tot matig gleyige kleibodem met onbekend profiel. Verder treffen we een Lba1, een droge zandleembodem met textuur B horizont en een Aba, een droge leembodem met textuur B horizont aan.

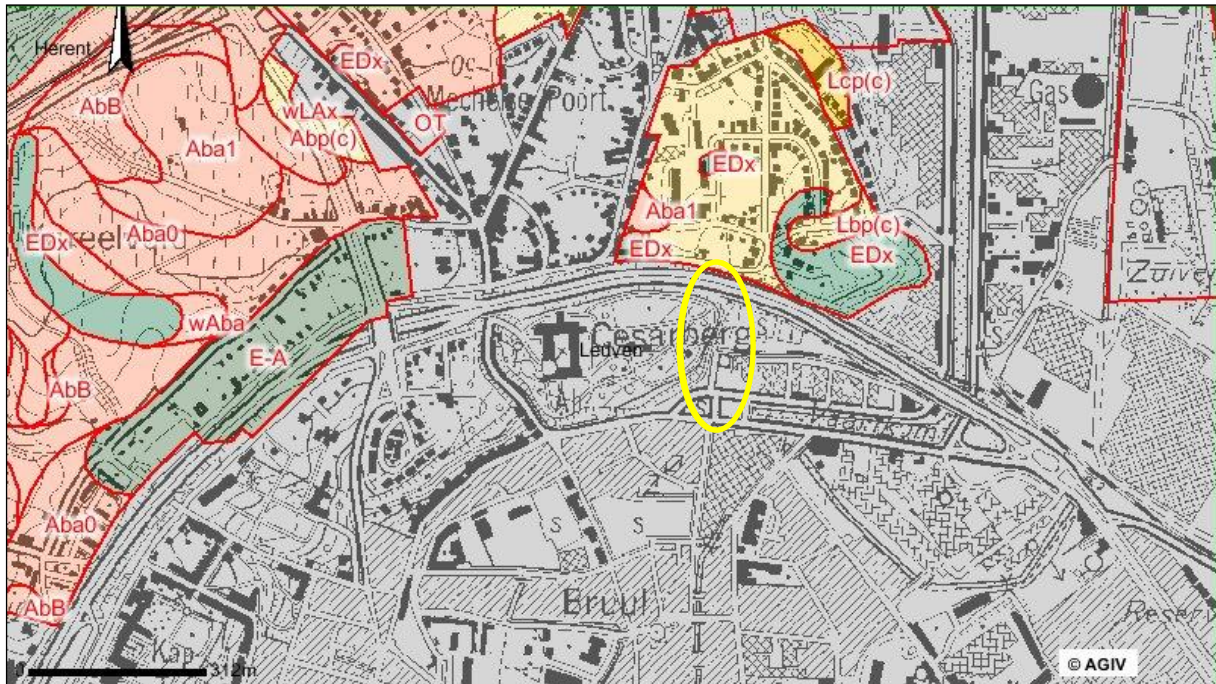

Fig.3: Topografische kaart met overlap van de bodemkaart en aanduiding van het onderzoeksgebied (geel).
Schaal 1:10000 (Bron: AGIV)

1.2 Historische achtergrond¹

In Leuven, de eerste hoofdstad van het oude hertogdom Brabant, werden achtereenvolgens drie kastelen gebouwd. Het eerste dateert uit de 9de eeuw en vanaf de 11de eeuw ontwikkelde de stad zich rond een tweede grafelijke slot. In de 13de eeuw gaven de graven van Leuven er de voorkeur aan de stadskern te verlaten. Ze betrokken een derde kasteel boven op de heuvel, die sindsdien de *Borgberch* genoemd werd, nu de Keizersberg. Op deze heuvel situeerde zich naast de hertogelijke burcht tevens de commanderie van de tempelridders, gevestigd in de 12de eeuw op de zogenoemde Wolvenberg, het oostelijk deel van de Keizersberg.

Het is vooral de gunstige geografische ligging van de site die een belangrijke rol gespeeld zal hebben voor het bouwen van de burcht op de heuvel. Van op de Keizersberg had men een uitstekende controle over de stad, de Dijle en de uitvalsweg naar Mechelen. Voor de bouw van de tweede stadsomwalling deed de burcht dan ook dienst als uitkijkpost over de noordelijke vlakte. De burcht heeft echter zijn functie als permanente hertogelijke residentie niet lang vervuld. Door de bouw van de tweede stadsomwalling in 1357 werd de burcht weer binnen de stadsmuren ingesloten. De hertogen werden weerom afhankelijk van de stad die de toegang tot de burcht controleerde via de Mechelse stadspoort.

Het huis van de tempelridders, in het oosten van de heuvel, werd gebouwd in 1187. Bij de opheffing van de orde in 1312 werden ze vervangen door de Hospitaalridders van Sint-Jan. De kapel die bij dit

¹ <http://www.keizersberg.be>, Deckers K. (2008) *De Keizersberg te Leuven. Beknopte bouwhistorische nota*, Leuven.

huis hoorde, onder bescherming van Sint-Jan-de-Doper, werd in 1454 vervangen door een nieuwe gotische kerk. De bewoning beneden aan de berg reikte toen zeer lang tot aan de voet van de *Borgtberg*.

Men kan zowel de burcht als de kerk onmiddellijk herkennen op heel wat oude gravures uit die tijd. Zo is er een gravure uit 1606 (Fig. 4) die een zicht geeft op de burcht en de meer oostelijk gelegen kerk en de gebouwen van de commanderij. Via de trappen kwam men boven op het plein. Een restant van de steunmuur van de trappen is nog in situ aanwezig. De traptreden werden pas bij de bouw van de abdij van Keizersberg verwijderd.

Fig.4: Gravure van Gramaye, 1606. Zich op het 'Castrum Lovaniense, de kerk en de achterliggende tweede stadsmuur (Bron: Deckers K. (2008) *De Keizersberg te Leuven. Beknopte bouwhistorische nota, Leuven, p. 9*)

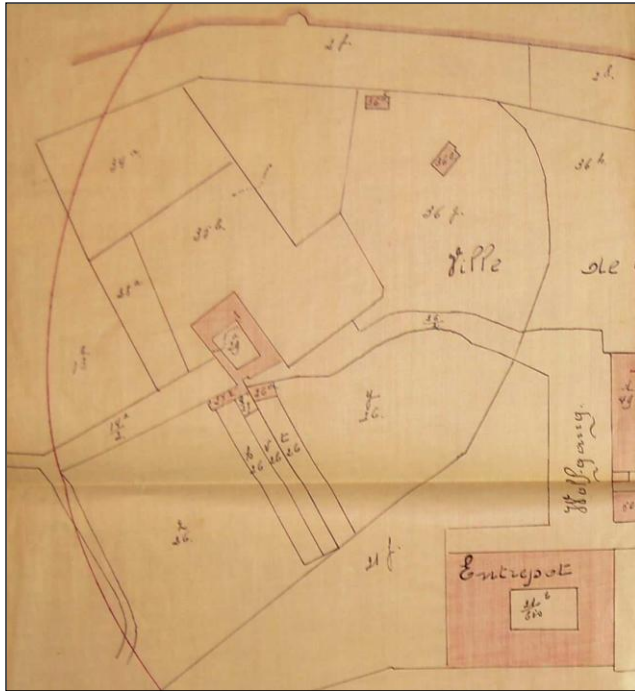
De stad laat in 1664 drie bastions en een deel van de muur met een lengte van 90 voet afbreken onder het voorwendsel van een risico op instorting. Andere delen werden in de 18de eeuw vernietigd. Deze situatie zien we op de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778, Fig. 5).

Fig.5: Detail uit de Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding van het onderzochte terrein. (Bron: Koninklijke Bibliotheek van België)

In 1798 seculariseerde het Franse bewind de oude commanderij. De gebouwen werden aan kleine tuinbouwers verkocht en de kerk werd afgebroken. In 1860 wordt de kasteelgrond als volgt beschreven: "eenen grooten eygendom bestaende in pavilloenen en verscheyde woningen met verdere aanhoorigheden en hoven, te saemen groot, de oppervlakte der gebouwen inbegrepen 2 herctaren, 24 aren, en 99 centiaren, omringd in mueren, staende en gelegen te loven tusschen de mechelse poort en de Vaert, genaemd de Borgt of kasteel Cesar, regenoten de Mechelsestraat ter eerste, de Caesarsbergstraat ter tweede, de Trapen van Cesars-berg ter derde en de Kasteelstraat ter vierde zijde."

In 1888 kregen Benedictijnse monniken de toelating van de abdij van Maredsous om een studiehuis in te richten te Leuven. In 1897 werd gestart met de bouw van de abdij en de eerste abt, Dom Robert de Kerchove, liet de overblijfselen van de commanderie benutten als werkplaats en boerderij voor de Benedictijnse abdij. Dit gedeelte werd echter volledig verwoest tijdens een bombardement in mei 1944. Via de kadasterplannen (Fig. 6) is duidelijk te zien dat van de oorspronkelijke gebouwen van de commanderie reeds in 1909 niet veel meer restte. Duidelijk waar te nemen op de kadasterkaart is de oostelijke toegangsweg naar de commanderie die nog steeds bestaat onder de vorm van een holle weg.

Fig. 6: Kadasterkaart uit 1909. (Deckers K. (2008) *De Keizersberg te Leuven. Beknopte bouwhistorische nota, Leuven*, p. 18)

Verschillende stedenbouwkundige vergunningen tonen aan dat de muren rond de abdij in verschillende fasen en in verschillende materialen werden gebouwd. De eerste dateert uit 1898 voor de bouw van de noordelijke abdijsmuur in baksteen. In 1907 wordt de bouwaanvraag ingediend voor de westelijke muur met kapitelen en torens, uitgevoerd in blauwe steen evenals de zuidelijke muur in baksteen, ter hoogte van de Burchtstraat.

1.3 Vroeger archeologisch onderzoek

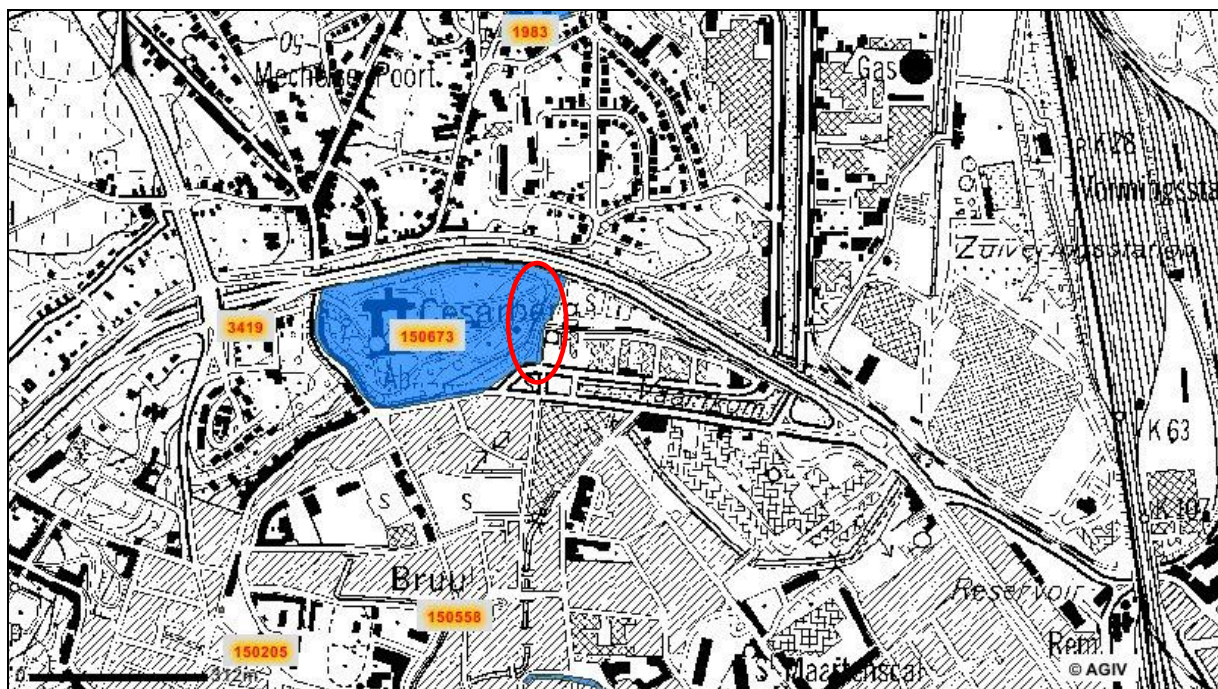

Fig.7: Detail uit de Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van de omliggende vindplaatsen en het projectgebied (rood). Schaal 1:10000 (bron: AGIV).

De locatie van de Keizersberg is in de CAI gekend onder het nummer 150673 (Fig. 7). In 1943 deed pater *Dominique Van Humbeeck* archeologische opgravingen ter hoogte van de voormalige burcht. Hij richtte zijn onderzoek ter plaatse van de tweede poorttoren, de walmuur en het woonhuis. Van de tweede poorttoren vond hij zeer beperkte aanduidingen van de funderingen. Van de walmuur vond hij geen sporen terug in het grondarchief. Ook de funderingen van het woonhuis waren grotendeels verdwenen. Helaas is er geen plan van deze opgravingen bewaard gebleven. Verder richtte hij zijn onderzoek aan de commanderij, waar hij onder de neoromaanse kerk de fundamenteen blootgelegde van de middeleeuwse Sint-Jans-de-Doperkapel.²

De Keizersberg zelf is ook als monument beschermd sinds 12 juli 2010, onder dossiernummer DB002299, objectnummer OB001906.

2. Het archeologisch onderzoek

2.1 Doelstelling

Doelstelling was het aanwezige bodemarchief vlakdekkend op te graven, zo volledig mogelijk te documenteren en de resultaten zowel digitaal als analoog onder de vorm van een rapport beschikbaar te stellen.

2.2 Verloop

Voorafgaandelijk werd bij het agentschap Ruimte en Erfgoed, Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Overheid een vergunning aangevraagd op naam van *Patrick Reygel* voor het uitvoeren van een archeologische opgraving en bijkomende archeologische controle met metaaldetector. Deze vergunningen werden op 20 mei 2011 afgeleverd onder het dossiernummer 2011/186 (11-32843). Aangezien de voorgestelde vlakdekkende opgraving op de steile hellingen van de keizersberg onmogelijk bleek, werd in samenspraak met de erfgoedconsulente archeologie van Vlaams-Brabant, *Els Patrouille*, gekozen voor de aanleg van 2 proefputten in de steile helling, ter hoogte van de geplande afgraving, en aansluitend een specifieke opvolging van de werken. Na de ontbossing van de werfzone werden op 26 mei de 2 proefputten van 2 op 2 meter aangelegd, om de bodemopbouw te evalueren. Op 7 juni werden enkele muurresten onderzocht en op 4 juli werden de afgravingswerken voor de weermuur opgevolgd.

2.3 Methodiek

Het veldwerk werd voorafgegaan door een bureaustudie die ondermeer het raadplegen van de gekende informatie met betrekking tot het projectterrein inhield, (Centrale Archeologische Inventaris, wetenschappelijke literatuur, ...), evenals de studie van orthofoto's, topografische kaarten, bodemkaart, historisch kaartmateriaal en het landschap.

De profielen³ van de twee proefputten werden, na aanleg met een graafmachine, grondig handmatig opgeschoond, fotografisch gedocumenteerd (overzichts- en detailfoto's) en handmatig ingetekend op schaal 1:20. De vastgestelde sporen en bodemlagen werden ook beschreven. De andere afgravingswerken werden opgevolgd en fotografisch gedocumenteerd. Voor iedere werkdag werd een beknopte beschrijving gemaakt in het werfdagboek met vermelding van de aanwezige teamleden, de weersgesteldheid, eventuele bezoekers, de uitgevoerde activiteiten en opvallendheden m.b.t. het archeologisch onderzoek. De archeologische verwerking omvatte verder het digitaliseren van de profieltekeningen in *AutoCAD* met aanduiding van de spoor- en vondstnummers en de hoogtematen TAW. Op basis van deze gegevens werd dit opgravingsrapport opgesteld.

² Deckers K. (2008) *De Keizersberg te Leuven. Beknopte bouwhistorische nota*, Leuven, p. 26

³ Van proefput 1 het noordprofiel en van proefput 2 het westprofiel.

3. Onderzoekresultaten

3.1 Bodemopbouw

Op de topografische bodemkaart (Fig. 3) werd reeds aangegeven dat de onderzoekszone een door bewoning verstoorde bodem (OB) bevatte met nabijgelegen zand- en zandsteengroeven, Lba1- (droge zandleembodem met textuur B horizont) en Aba-bodems (droge leembodem met textuur B horizont). Uit de profielen van de proefputten (Fig. 8 en 9) bleek dat de moederbodem opgebouwd was uit zandleem met sporen van ijzerzandsteen. De verdere bodemopbouw was nagenoeg hetzelfde in beide bodemprofielen. Onder de recente teelaarde bevond zich een zandig ophogingspakket met daaronder geërodeerde en verschoven tertiaire lagen vermengd met zandleem gevolgd door de moederbodem op een diepte van ca. 2 meter.

Fig. 8: Noordprofiel van proefput 1 (Bron: ARON bvba). Fig. 9: Westprofiel van proefput 2 (Bron: ARON bvba).

3.2 Gaafheid van het terrein

Doorheen de tijd werden de gebouwen, weermuren en toegangswegen van de keizersberg verschillende malen opgebouwd, afgebroken en verbouwd, hetgeen ook de hellingen moet aangetast hebben. Naast de artificiële ophoging van de hellingen speelde ook hellingserosie een grote rol in de vorming van de huidige flanken van de heuvel, zoals zichtbaar in de profielen. Verder was de bodem op sommige plaatsen verstoord door recente nutsleidingen.

3.3 De archeologische sporen

Op 26 mei werden 2 proefputten aangelegd van ongeveer 2 op 2 meter en 2,6 meter diepte, onderaan in de zuidoostelijke hoek van de keizersberg (Fig. 8 en 9). Zoals reeds vermeld werden de bodempakketten bovenaan afgedekt door recente teelaarde, een zandig ophogingspakket en

geërodeerde en verschoven tertiaire lagen vermengd met zandleem. Alvorens deze lagen overgingen tot de moederbodem was in proefput 1 een opgevulde geul zichtbaar, die vrij recent materiaal bevatte (o.a. glas en aardewerk uit de 21ste eeuw). De aanwezigheid van de geul toont aan dat de hoger liggende lagen ook vrij recent aangevoerd werden. Deze geul, gevormd door erosie en afwatering langs de helling, is een beetje van de vele op deze helling. Op een oude gravure uit 1606 zien we immers duidelijk dat de zuidhelling verschillende erosiegeulen vertoonde (Fig. 4). Proefput 2 vertoonde geen sporen van een erosiegeul maar wel van een oudere stevige aanvulling, mogelijk een voorloper van de huidige Tramweg. Hieronder bevond zich opnieuw het pakket geërodeerde en verschoven tertiaire lagen vermengd met zandleem gevolgd door de moederbodem.

Op 7 juni werden enkele muurresten onderzocht die vrijgekomen waren ten noorden van het wandelpad (Fig. 12). De muren zelf liggen niet in de weg van het aan te leggen tracé en werden gefotografeerd zonder verder uit te graven, met eventuele restauratie of bescherming indachtig. De bakstenen structuur bestaat uit verschillende stukken van eenzelfde muur, gaande van enkele losse stenen tot een groot stuk van 4m lengte. De bakstenen hangen met een witgrijze mortel aan elkaar en op het oostelijke uiteinde van het langste stuk muur lijkt er zich een hoek te bevinden. Deze muurresten maken waarschijnlijk deel uit van een ouder gebouw, behorende tot de commanderie of één van zijn bijgebouwen. Bij de aanleg van het wandelpad werden geen diepere grondlagen verstoord (Fig. 10 en 11).

Fig. 10 en 11: De holle weg voor en na de aanleg van het wandelpad (Bron: ARON bvba).

Fig. 12: bakstenen muurresten van een oudere constructie ten noorden van de wandelweg (Bron: ARON bvba).

Voor de bouw van een nieuwe keermuur, trapconstructie en uitkijktterrassen werd op 4 juli begonnen met het laagsgewijs afgraven van de grond achter de oude keermuur (Fig. 13). Deze werken aan de oost- en zuidoostkant van de Keizersberg werden deels opgevolgd maar gaven geen nieuwe inzichten in de bodemopbouw of blijk van archeologische sporen. Verder werd ook de aanleg van de toegangsweg opgevolgd die de tramweg met het wandelpad zal verbinden. Deze grond was echter recent opgehoogd en sterk verstoord waardoor verdere opvolging niet nodig bleek.

Fig. 13: Afgraven van de grond achter de oude keermuur voor de aanleg van de trapconstructie (Bron: ARON bvba).

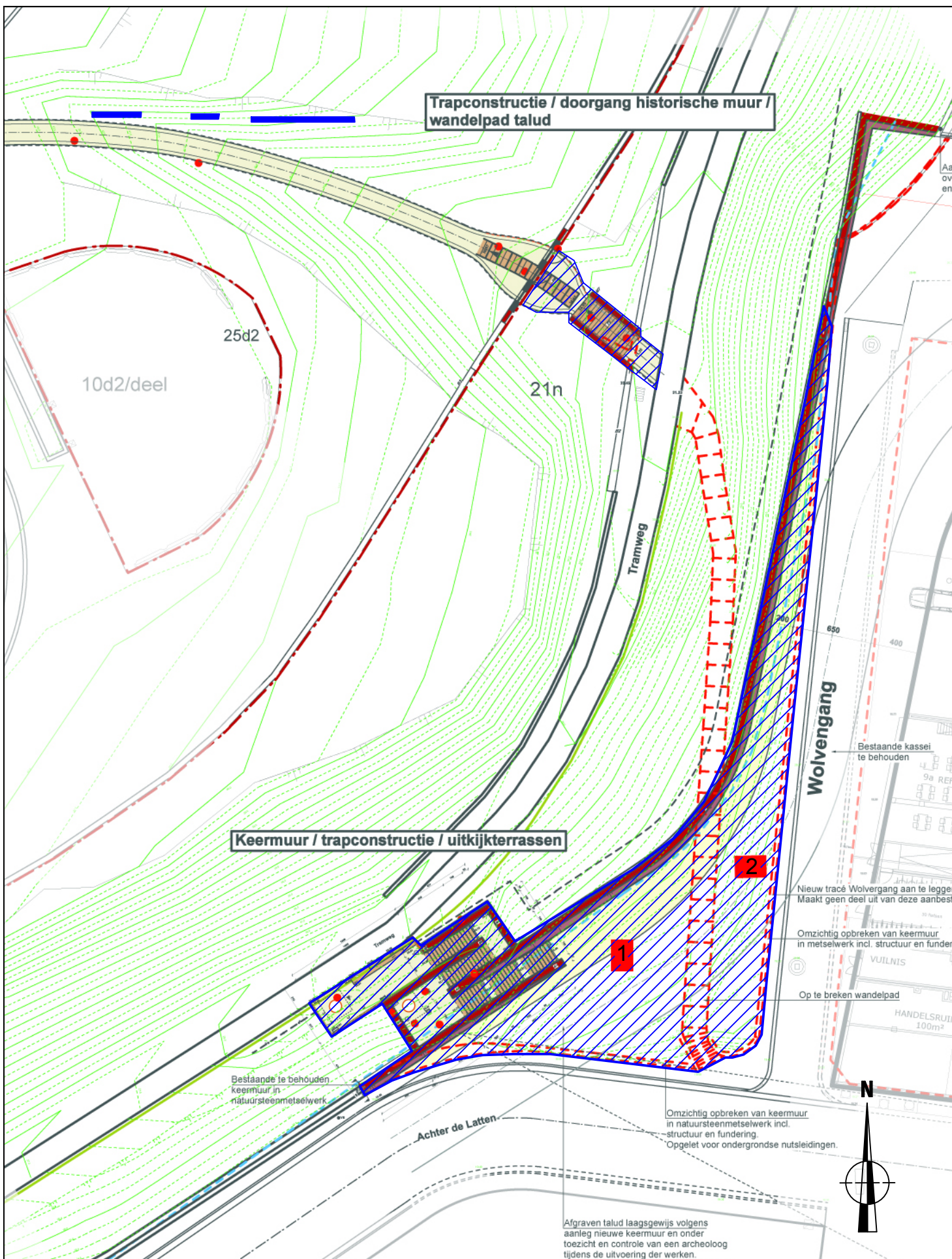
3.4 De archeologische vondsten

Tijdens de opvolging van de werken werden geen archeologische vondsten gedaan.

3.5 Conclusie en aanbevelingen

Op 26 mei, 7 juni en 4 juli werd door ARON bvba op de Keizersberg te Leuven in opdracht van de stad Leuven een archeologische opgraving uitgevoerd. Gezien de moeilijke terreintoestand en de steile hellingen van de Keizersberg, werd in samenspraak met de erfgoedconsulente archeologie van Vlaams-Brabant, Els Patrouille, gekozen voor de aanleg van 2 proefputten en een specifieke opvolging van de werken. Hieruit bleek dat de bovenste 2 meter bodem van de Keizersberg verstoord was, ofwel door recente ophoging en nutswerken ofwel door erosiegeulen opgevuld en afgedekt door verschoven en geërodeerde bodemlagen die nog vrij recent materiaal bevatten. Ten noorden van het nieuwe wandelpad werden wel muurresten aangetroffen die mogelijks deel uit maakten van een ouder gebouw, behorende tot de commanderie of één van zijn bijgebouwen. Deze muurresten worden echter niet verstoord door de huidige bouwwerken maar zijn wel interessant voor toekomstig onderzoek of verdere bescherming tegen verval.

LEUVEN
WOLVENGANG

LE-11-KEI2

Onderwerp
Overzichtsplan

Veldtekening ARON bvba
Datum juli 2011

Legende

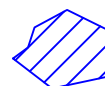
Muurresten

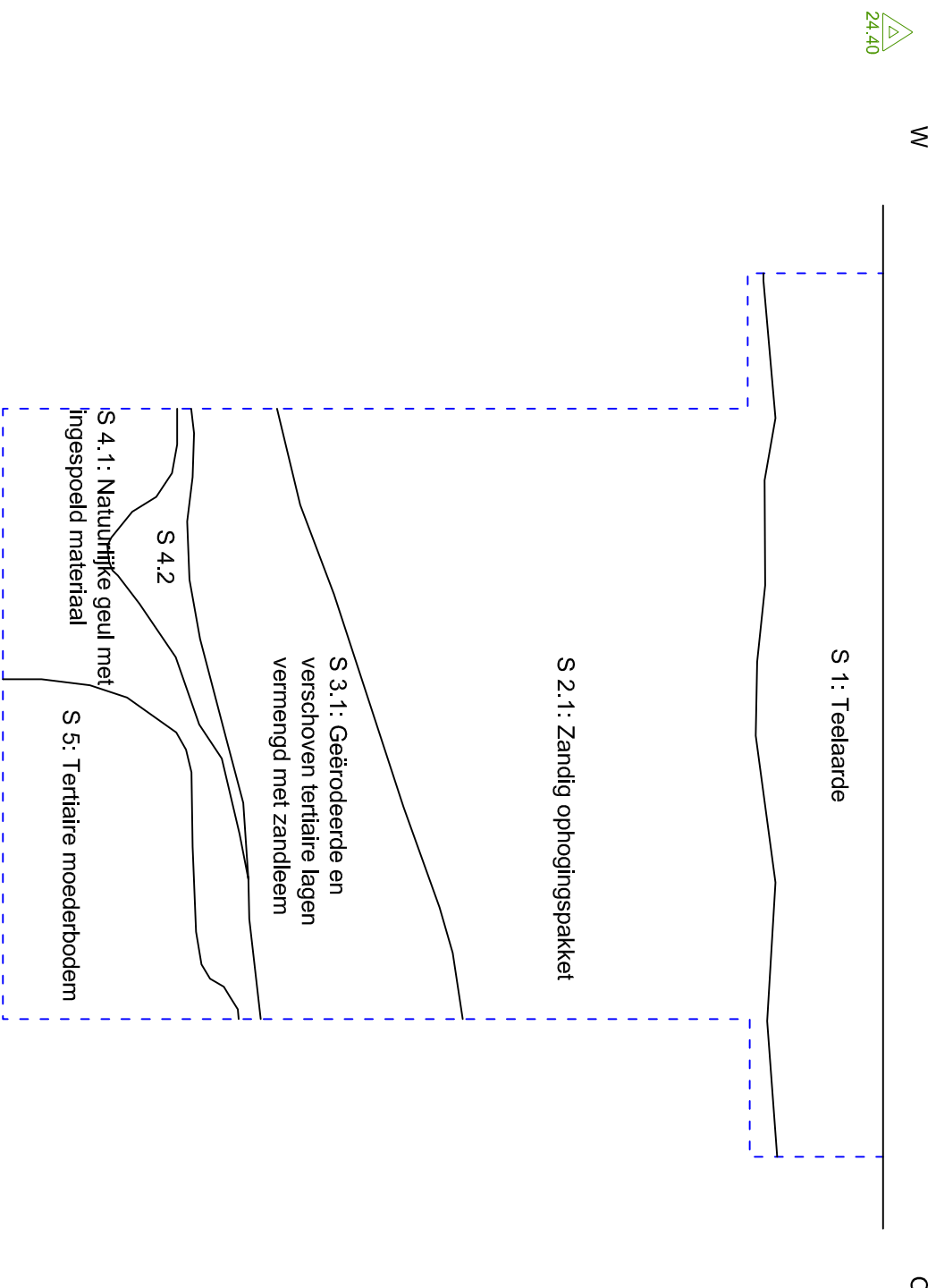
Proefput

Afgegraven zone

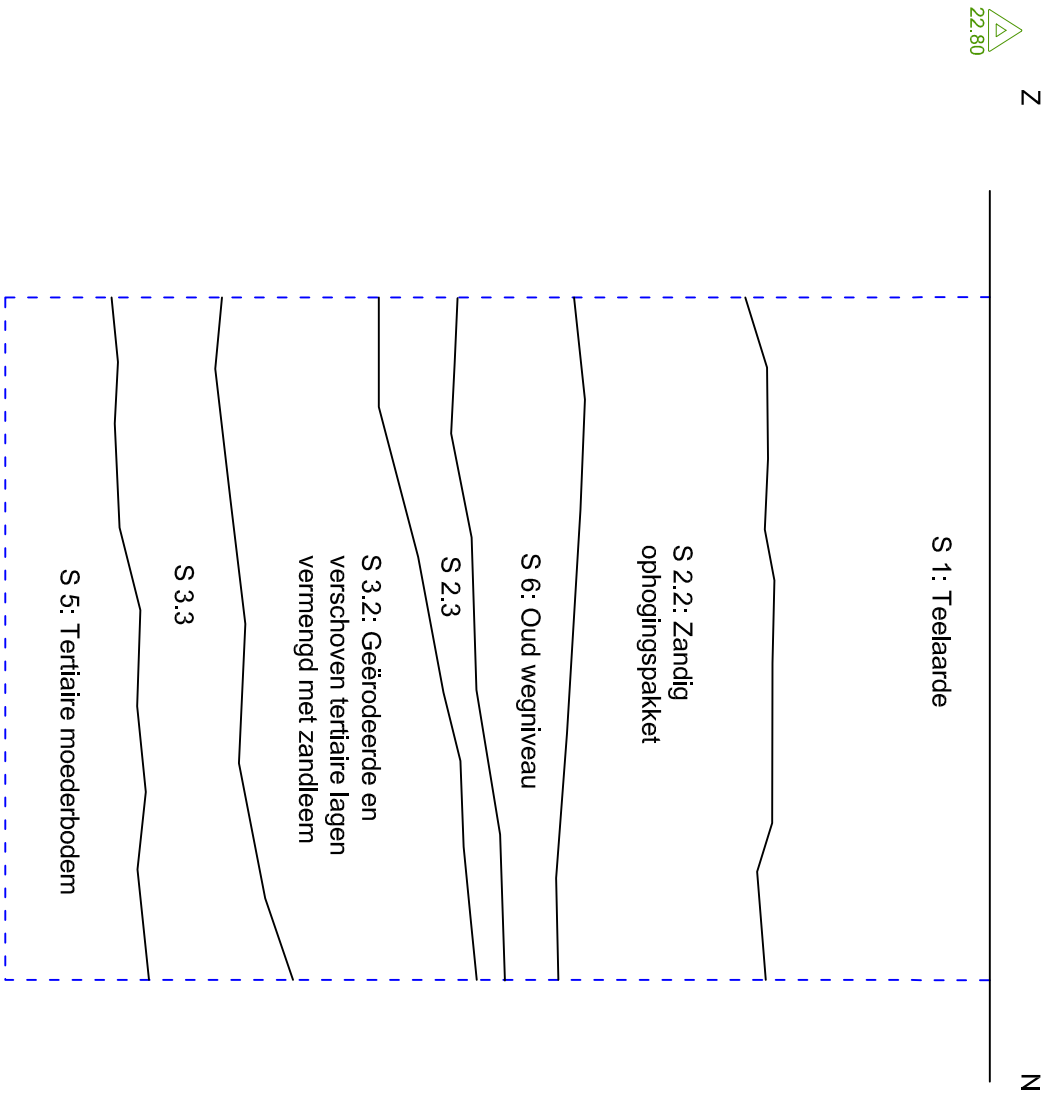
Noordprofiel proefput 1

	LEUVEN WOLVEN GANG	Onderwerp	Veldtekening	Legende
	LE-11-KE2	Profielen: proefput 1	Datum	
Schaal		ARON bvba juli 2011		 Coupe
1 : 20				
				 Absolute hoogte (in m TAW)

Westprofiel
proefput 2

	LEUVEN WOLVEN GANG	Onderwerp	Profielen: proefput 2	Veldtekening	ARON bvba	Legende	Coupe	Absolute hoogte (in m TAW) 43.80
	LE-11-KE2	Schaal	1 : 20		Datum			